

PREGLEDNI RAD

Robert Bošnjak*

Suzbijanje ekstremizma i civilno društvo

Korjenite društvene promjene ne događaju se djelovanjem vlasti, nego nakon što se civilno društvo, savjest jedne zemlje, počinje uzdizati i zahtijevati, zahtijevati, zahtijevati promjene. – Joe Biden

* Dr. sc. Robert Bošnjak, neovisni istraživač. E-MAIL: bosnjakr@gmail.com

SAŽETAK: Moderne države širenje ekstremizma onemogućavaju poštivanjem načela trodiobe vlasti, političke reprezentacije, poštivanja zakona, jamčenja ljudskih prava, zaštite ugroženih manjinskih skupina, slobode medija i građanskog udruživanja. No, budući da je suzbijanje ekstremizma u slobodnim društvima izuzetno složen proces, državnim strukturama potrebna je stalna pomoć civilnog sektora kako bi uspješno mogle najprije prepoznati, a potom i učinkovito suzbijati ekstremizam, koji se pokazuje sve većim izazovom za liberalne demokracije. Iako je suzbijanje ekstremizma primarno zadatak države i njenih institucija, radom se pokazalo kako neizostavnu ulogu u tom procesu imaju građani organizirani kroz civilno društvo.

KLJUČNE RIJEČI:
**ekstremizam, liberalna
demokracija, suzbijanje
ekstremizma, civilno
društvo**

Uvod

8

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

Suzbijanje ekstremizma u liberalnim demokracijama složen je društveno-politički fenomen, za koji se podrazumijeva da je odgovornost na državi i njezinim preventivno-represivnim aktivnostima. Promatranjem suprotstavljanja ekstremizmu isključivo iz ove perspektive, ostaje nejasno treba li u tim procesima uopće sudjelovati civilno društvo ili je dovoljno da se ono bavi onim društvenim izazovima u kojima država ne može ili ne želi participirati. Dodatan problem je i činjenica da suzbijanje ekstremizma nije (niti može biti) zapisano u jednom propisu, što svakako usložnjava detekciju najvažnijih sudionika u tim procesima. Naime, moderne države (više) nisu samo skup institucija koje slijepo provode zakone ili odluke svojih vođa, nego puno više od toga, a bez građana koji ih permanentno nadograđuju, osuđene su na dekadenciju u pravcu autokracije, tiranije pa čak i totalitarizma. No, činjenica je i da liberalno-demokratska paradigma dopušta (postupne) izmjene priznajući time da nije savršena ni dovršena, kao što se to (pogrešno) tvrdilo za brojne ranije političke sustave. Upravo je izostanak dogmatizma liberalnih teoretičara omogućio u povijesti nezabilježen ekonomski prosperitet čije blagodati, nažalost, uživa samo manjina svjetske populacije. Naime, paradigmataska promjena kojom je liberalizam u središte svoje pozornosti stavio čovjeka kao najmanju jedinku društva, povukla je za sobom i nužno participiranje svakog pojedinog građanina s ciljem izgradnje bolje države koja im mora služiti, a ne (kao ranije) biti sama sebi svrha. Istovremeno, inzistiranje na afirmaciji ljudske slobode kao najvažnijeg načela rezultiralo je manifestacijama nebrojenih misli i ideja (od kojih su neke i ekstremističke), a što zapravo predstavlja osnovu liberalizma. Nije tajna kako su liberalne demokracije osjetljive na prodor ekstremističkih ideja koje ponekad vrlo brzo mogu pronaći sljedbenike i potom se pokušati izboriti najprije za politički opstanak, a potom i za pokušaj dolaska na vlast. Pojave ekstremizma u društvu, koliko god su nepoželjne i potencijalno rizične, ipak podrazumijevaju pluralizam, poštivanje ljudskih sloboda i prava na slobodan izbor, zbog čega je i toliko važno uspješno suzbijanje ekstremizma.

Najveći izazov uspješnom suzbijanju ekstremizma zapravo se nalazi u njegovoj identifikaciji, odnosno u prepoznavanju načina manifestiranja unutar društva, zbog čega su moderne države (između ostalog) stvorile ustave, zakone i strateške dokumente kao temelja njihovog institucionalnog djelovanja. Stoga, sagledavanju odnosa civilnog društva i suzbijanja ekstremizma nije moguće pristupiti dok se ne utvrde državni načini odgovora na pojave ekstremizma, o čemu je riječ u prvom poglavlju. Tako se najprije utvrđuje kako se moderne države mogu suprot-

stavljati pojavama ekstremizma u društvu putem četiri različita okvira, da bi se potom moglo pristupiti istraživanju uloge civilnog društva u tomu. Slijedom navedenog, nameće se i pitanje, ako su vlasti identificirale, propisale i zabranile neželjene ekstremističke pojave, koju ulogu onda u tome može imati civilno društvo? Odgovor na ovo pitanje pruža se raspravom unutar drugog poglavlja gdje se djelovanje nevladinog sektora spram suzbijanja ekstremizma promatra iz tri različite perspektive – zaštite od ekstremizma vladajućih, zatim kroz borbu protiv ekstremizma *odozdo*, i u konačnici, kroz važnost društveno-korisnog aktivizma kao pomoći čitavoj zajednici u odnosu prema ovoj nepoželjnoj pojavi. Pritom je potrebno naglasiti kako su pojmovi ekstremizam, njegovo suzbijanje i civilno društvo smješteni unutar liberalno-demokratske paradigme i da bi njihovo promatranje izvan tog okvira uvelike promijenilo značenje, a samim time i sadržaj ovog rada.

Kako suzbijati ekstremizam?

Promatran iz liberalno-demokratske paradigme, u svojoj suštini ekstremizam je nasrtaj na temeljna ljudska prava (pojedince ili neke društvene skupine) popraćen željom za postizanje političke asimetrije koja stremi k derogiranju/promjeni ustavnih odrednica države i njezinih institucija (Bošnjak, 2022: 18). Stoga je očekivano da je suzbijanje ekstremizma vrlo specifičan društveni proces koji moderne liberalne demokracije teško mogu uspješno provoditi ako za to nemaju potporu svojih građana. Downs (2012: 10) ga je nazvao demokratskim paradoksom *toleriranja netolerantnog*, jer svaki pojedinac ima pravo na slobodu ispoljavanja misli, a svaka grupacija građana ima pravo na okupljanje, sve dok se time ne ugrožavaju prava drugih. Spomenuti koncept proizlazi iz Lowensteinove (1969: 348 cit. prema Velički, 2007: 41) *demokratske dileme* kao problema ograničenja političkih sloboda u svrhu zaštite demokratskih vrijednosti. Riječ je o dvojbi pred kojom se nalazi svaka država nakon što joj zaprijeti ekstremistička opasnost. Černý (2007b: 59 cit. prema Tomášiková i Kubišová, 2012: 230) takve tendencije opisuje kao pokušaje „penetracije antidemokratskih vukova u demokratsko društvo... jer se u mnogo primjera pokazalo kako demokratske slobode mogu biti iskorištene za destrukciju same demokracije“. Ako se država odluči braniti svim sredstvima i pritom uskrati napadačima uporabu demokratskih prava, postupa protivno načelima slobode na kojima i sama počiva. No, u slučaju ustrajavanja na osnovnim demokratskim načelima, može djelovati u korist svojih neprijatelja, riskirajući tako vlastitu egzistenciju. Iako se može osnovano tvrditi da je demokratska nedoumica *toleriranja netolerantnog* svojevrsna *Ahilova peta* liberalnih

demokracija, ono je istovremeno i njihova *najjača karika* jer dopuštanje egzistencije svim društvenim skupinama onemogućava mobiliziranje prijeko potrebnih masa za uspješno ostvarivanje ekstremističkih ideja. S druge strane, neliberalne države, posebice one totalitarnog karaktera, prema ekstremizmu se, promatranog isključivo iz vlastitog diskursa (što može biti druga ekstremistička ideologija, ali i liberalno-demokratske ideje), u pravilu odnose ili indiferentno ignoriranjem tih pojava u društvu ili pak preagresivno u smislu nasilne eliminacije (političke ili čak fizičke) vlastitih građana koji su se s njima identificirali. Stoga liberalne demokracije odabiru različite preventivne i represivne alate za suzbijanje ekstremizma kao što su prilagođena izborna pravila, specifična zakonska ograničenja, odgovarajući obrazovni procesi, pravilno medijsko izvještavanje o pojavama ekstremizma i različite ekonomske inicijative koje će onemogućiti širenje ekstremističkih ideja unutar društva (Downs, 2012: 4). Sukladno Neumanovom (2018: 167) tumačenju, koji dijeli Popperov strah¹ od neograničenog *toleriranja netolerantnog*, balans između djelovanja i nedjelovanja prema ekstremistima vrlo je teško pronaći i svako ga društvo/država mora odrediti za sebe.

Prema Guiorau (2013: 20), prva sastavnica zaštite od ekstremizma mora biti utemeljena na Rousseauovom (2018) principu *društvenog ugovora* prema kojemu pojedinac u zamjenu za prihvaćanje društvenih pravila očekuje zaštitu i sigurnost. Dakle, čovjek koji svjesno ulazi u asocijaciju s drugim ljudima očekuje pravo izražavanja nezadovoljstva prema zajedničkim zakonima bez straha od nasilja većine. Međutim, ukoliko taj pojedinac prekrši zajednički dogovor, utoliko država mora pružiti primjeren odgovor te ga kazniti što je blaže moguće, ali opet dovoljno da on (ili netko drugi) odustane od ponovnog pokušaja. Pritom društvo ne smije upasti ni u zamku toleriranja ekstremističkih ideja koje mogu ugroziti prava ostalih, neovisno jesu li te ideje prihvaćene od strane većine ili proizlaze iz bilo koje vjere, kulture ili tradicije. Jović (2017: 296) tvrdi kako su moderni i ujedno osnovni elementi suzbijanja ekstremizma ugrađeni u svaku liberalno-demokratsku državu unutar konceptata trodiobe vlasti, konsocijacijske demokracije, federalizma, individualnih prava i vladavine prava, članstva u međunarodnim organizacijama te u konačnici kroz stvaranje EU kao alternative suverenosti, čija je pogrešna interpretacija uzrokovala mnoge ratove u prošlosti. Navedenom se može pridodati još jedan neizostavan uvjet prema kojemu demokracija

1 „Ako dopustimo neograničeno toleriranje onima koji su netolerantni, nespremnost na obranu slobodnog društva može najprije uništiti njegove tolerantne pripadnike, a potom i toleranciju s njime. Stoga moramo, u ime tolerancije, uzeti si za pravo da ne toleriramo netolerantno.“ (Popper 1998b: cit. prema Neuman, 2018: 167)

ne može uspjeti ako građani te države i sami nisu demokrati (Velički, 2007: 45), a što se iznova potvrđuje neuspješnim *izvozom* demokracije u države trećeg svijeta (i neke istočnoeuropske), gdje takvi pokušaji često dovode do dolaska na vlast ekstremistički nastrojenih etničkih, vjerskih ili ideoloških skupina predvođenih jednim diktatorom ili nekom elitom.

Obranu demokracije od ekstremizma prezentirao je Capoccia (2005: 49 cit. prema Downs, 2012: 29) prilikom izučavanja tih procesa u međuratnoj Europi, a koji su primjenjivi i danas. Prema njemu, prvotni cilj svakog od načina suzbijanja ekstremizma mora biti onemogućavanje tzv. *efekta grude snijega* kojom se pojava ekstremizma malih razmjera može u relativno kratkom roku pretvoriti u ozbiljnu prijetnju za demokratski sustav. Njegovo istraživanje postavilo je četiri različita modela suzbijanja:

1. *Ratoborna mjera* (agresivna, kratkoročna) je usmjerena u pravcu ograničavanja političkih i građanskih prava grupacijama koje se doživljavaju opasnim za opstanak demokracije;
2. *Čisteća mjera* (agresivna, dugoročna) vuče korijene iz autoritativne prošlosti današnjih demokracija, a podrazumijeva progono arhitekata i administratora ekstremističkih stavova;
3. *Inkorporacijska mjera* (prilagodljiva, kratkoročna) svjesno želi uključiti ekstremističku opoziciju u demokratski sustav s ciljem paralelnog oslabljivanja njihovog djelovanja i podizanja legitimnosti režima i povećanja građanske potpore;
4. *Edukativna mjera* (prilagodljiva, dugoročna) kreće se u smjeru ukupnog jačanja demokratskih vrijednosti i vjerovanja u društvo kao bedema prema svim budućim zadiranjima s marginalnog političkog spektra.

Capoccia (2005: 245 cit. prema Downs, 2012: 29) zaključuje kako današnja kompleksna društva moraju biti osviještena o nužnosti interakcije liberalnih demokrata i ekstremista, odnosno da vlasti u odnosu prema ekstremizmu moraju izbjegavati izravnu konfrontaciju i vješto balansirati između strategije *čistih ruku* i *konstruktivnog suočavanja*. Primjerice, Macklem (2006: 512 cit. prema Downs, 2012: 30) smatra kako ratoborna mjera zapravo onemogućava miroljubivo suzbijanje ekstremizma, čime prijete i samom demokratskom sustavu koji ju primjenjuje. Međutim, ako se ona čvrsto poveže s ustavnim patriotizmom, moguće ju je upotrijebiti na način da se svi njezini instrumenti zakonski iskoriste za očuvanje liberalnog poretka, a što je vidljivo na primjeru današnje Njemačke² (Minkenberg, 2006: 26 cit. prema Downs, 2012:

2 Njemačka se služi u velikoj mjeri ustavnopravnim i kaznenopravnim sredstvima suzbijanja (ponajviše desnog) ekstremizma, o čemu svjedoči i velik broj zabranjenih ek-

30). Spomenuti instrumenti podrazumijevaju zabranu političkih stranaka, kriminalizaciju ekstremističke propagande i ograničavanje javnih okupljanja, jer je ratoborna strategija suzbijanja ekstremizma okarakterizirana kao beskompromisna borba protiv svih izazova, čak i po cijenu narušavanja temeljnih liberalno-demokratskih prava. Taj tip odnosa spram ekstremizma je zaokupljen pružanjem odgovora na ekstremističke izazove i ne trudi se identificirati uzroke njihova nastanaka. U skladu s navedenim, *ratoborne demokracije* se razlikuju od *imuniziranih demokracija* koje, pak, krase snažno civilno društvo obogaćeno visokim društvenim kapitalom kao svojevrsnim cjepivom koje preventivno djeluje na ekstremizam i eliminira taj fenomen prije nego uopće dobije priliku za ulazak u političku arenu (Pedahzur, 2001: 345-347 cit. prema Downs, 2012: 30). Dakle, strategije suzbijanja ekstremizma, ako žele biti uspješne, moraju započeti tamo gdje ekstremizam i nastaje, odnosno trebaju provoditi ciljanu prevenciju i uočavati njegove uzroke. Iz prezentiranoga je jasno da je znanstvena rasprava na temu suzbijanja ekstremizma podijeljena na niz teorijskih i praktičnih modela podijeljenih u psihološke, sociološke, politološke i integrativne pristupe (Velički i Perković, 2010: 1171). Odnosno, može se reći kako se politika suzbijanja ekstremizma prožima unutar više različitih domena kao što su zaštita temeljnih ljudskih prava, politika javnog reda i mira, sudska politika, kaznena politika, politika odnosa prema manjinama, obrazovna politika i dr. U njihovom kreiranju vodeću ulogu imaju izvršna i zakonodavna vlast, a tijela državne uprave su nositelji njihovog provođenja. U tom procesu, posebice iz konteksta konfrontacije s pojavama ekstremizma, neizostavan je i širi društveni kontekst izvan domene vladajućih struktura kao što su mediji, ekonomski akteri, civilno društvo, znanstvene i obrazovne ustanove, neparlamentarne stranke, međunarodni vladini i nevladini akteri, građani i ukupna javnost. Svi oni, u većoj ili manjoj mjeri, sudjeluju u kreiranju i provođenju javnih politika, utječu na shvaćanja i gradacije javnih problema te procjenjuju mogućnost primjene rješenja (Petek, 2012: 41). Prema Đurin (2018: 156), sve javne politike, posebice one koje se odnose na suzbijanje ekstremizma, bit će uspješne samo ako su utemeljene na demokratskim principima, participativnom i inkluzivnom upravljanju, odnosno na političkom angažmanu većine građana. Jedino takvo upravljanje sprječava nepotrebno stvaranje hijerarhije i različitih odnosa moći, ne oslanja se na paternalizirajuću državu i od građana zahtijeva političku mobilizaciju. Naime, korištenje isključivo

stremističkih organizacija, pazeći istovremeno kao liberalno-demokratska država na opasnost koje te mjere predstavljaju za samo ustavno ustrojstvo države. (Velički i Perković, 2010: 1175)

represivnog sustava ne djeluje, a ako se primjenjuje izvan demokratskih okvira, može biti štetno za proces suzbijanja ekstremizma, odnosno kontraproduktivno (De Goede i Simon, 2013 cit. prema Prislan i dr., 2020: 225).

Za prikaz mjera konkretne zaštite demokracije od ekstremizma Velički (2007: 45-47) je analizirao primjer današnje SR Njemačke, koja zbog iskustava neuspjeha u borbi s političkim ekstremizmom iz vjerske Njemačke ima više mehanizama za onemogućavanje širenja ove pojave u društvu. Kako to Raos (2020) interpretira, radi se o konceptu *borbene demokracije* kojim se društva štite rezanjem prava protivnicima koji ih napadaju. Tako zamišljena slobodna država naprosto ne želi svojim osporavateljima i rušiteljima omogućiti mehanizme kojima je mogu uništiti. Naglasak je stavljen na preventivno, a ne na reaktivno ili prohibitivno djelovanje. Primjerom očuvanja njemačke liberalne demokracije, on najprije izdvaja Ustavni sud za zaštitu svih temeljnih i građanskih prava. Potom navodi sigurnosno-obavještajnu zaštitu od protuustavnog djelovanja koja može zabranjivati i političke stranke te u konačnici izdvaja građansko obrazovanje utemeljeno na znanstveno-stručnoj podlozi kako bi se u cijelom društvu konstantno podizala svijest o opasnostima raznoraznih ekstremizama. (ibid.) U suštini, radi se o metodama koje su Billing i Klump (1993., 1997., 2004 cit. prema Velički, 2007: 46) podijelili na *ustavnopravnu*, *kaznenopravnu*, *administrativnu* i *diskurzivnu* zaštitu demokracije, a čiji se elementi mogu pronaći u svim liberalno-demokratskim državama.

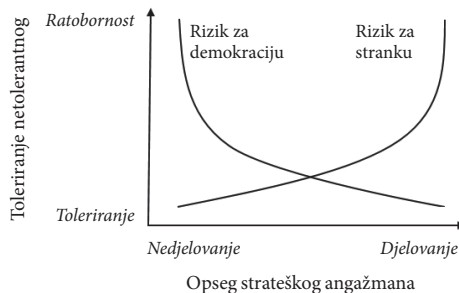
Ustavnopravna zaštita

Bitan korak protuekstremističke politike u većini slučajeva je zaštita demokracije putem ustavnog inženjeringa. Liberalne snage su stoga svjesno stvorile ukorijenjenu demokratsku političku kulturu koja uglavnom odbija suradnju s ekstremistima, a taj je konsenzus projiciran i u pravnom sustavu. Manifestira se u ciljanom bipolarnom političkom uređenju, kao i u sustavu za uravnoteženje raspodjele moći (*checks and balances*³), koji zajednički onemogućuju stjecanje previše samovolje bilo kojem pojedincu ili nekoj društvenoj skupini. Ustavni poredak svjesno je kruto postavljen kako bi se izbjegle česte izmjene i dopune, odnosno zloupotreba promjena u korist jednog političkog dionika. Jedan od

3 Riječ je o podjeli poluga vladavine da bi se svaki dio po potrebi mogao usprotiviti odlukama drugih, s ciljem osiguravanja transparentnosti i onemogućavanja dominacije bilo koje od razina vlasti. Ovo je vrlo važno načelo ravnoteže za funkcioniranje političkog sustava uspostavljenog na načelima trodiobe vlasti. (Da Ros i Taylor, 2021: 3-20)

elemenata onemogućavanja stjecanja previše vlasti neke društvene skupine, a samim time i suzbijanja ekstremizma, je i vladavina zakona te posljedica trodijela vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu. Navedeno Havel (2015: 66) povezuje s odvojenošću crkve i države, *laicizacijom* državnih institucija, jednakošću pred zakonom, zabranom diskriminacije, pluralizmom, vjerskim i građanskim slobodama, zaštitom manjina, razvojem civilnog društva te jednakošću spolova. Stoga je prilikom odabira načina suzbijanja nužna osviještenost o složenosti ekstremizma kao fenomena koji ima zakonske, socijalne, političke i ekonomske elemente (Filipov i dr., 2016: 1), odnosno svaka liberalna demokracija mora biti spremna suprotstaviti se ekstremističkim pozicijama i prije nego njihovi zagovaratelji prekrše zakon (Velički i Perković, 2010: 1171).

Ustavno-pravna zaštita podrazumijeva i zabranu ekstremističkih nastrojenih građanskih udruga i političkih stranaka te zaštitu demokratskih izbornih pravila. U slučaju uspješnog etabliranja ekstremističkih nastrojenih stranaka na političkoj sceni, raste i opasnost od njihovog preuzimanja vlasti. Navedeno je kroz model suzbijanja ekstremizma unutar samih političkih stranaka obradio Downs (2012: 30-47) razlaganjem više razina opasnosti za liberalno-demokratsko ustrojstvo. Ovo je važan segment suzbijanja ekstremizma jer sukladno Bretonu (2002 cit. prema Đorić, 2012: 51) ekstremizam uvijek stremi k stvaranju političke asimetrije što može rezultirati teškim posljedicama za društvo. U tom slučaju, borba protiv ekstremista može biti suprotstavljavanje određenoj politici, nedopuštanje generiranja kontroverznih politika ili pak onemogućavanja stjecanja vlasti (Simeunović, 2009: 156), a složenost tog pristupa grafički je prikazao Downs (2012: 48):

GRAFIKON 1. Strateški rizici za umjerene stranke i kvalitetu demokracije

Izvor: Downs (2012: 48)

U grafikonu je vidljiv progresivan porast/pad rizika za liberalne demokracije od pojave ekstremizma unutar legalnih političkih stra-

naka. Pritom je Downs suprotstavljajući ekstremizmu u sagledavanom kontekstu podijelio na dvije razine – *tolerantnu* i *ratobornu*. Tolerantna perspektiva izbjegava neposrednu i agresivnu konfrontaciju s ekstremističkim strankama njihovom inkorporacijom i suradnjom s nekim dijelovima umjerenog političkog spektra. Takav konstruktivni pristup u pravilu narušava ugled ekstremista unutar dotadašnjih birača koji ih nerijetko doživljavaju kao stranke koje su prodale svoju *ideološku dušu* za dolazak na vlast. S druge strane, strategije suočavanja s ekstremističkim strankama iz ratoborne perspektive jesu:

- ignoriranje koje se svodi na nečinjenje i pokušaj onemogućavanja dotoka neophodnog *goriva* javne potpore kako bi se izgnane stranke same od sebe ugasile;
- izmjena pravila igre u smislu izbornog inženjeringa i zakonskog manevriranja kako bi se očuvale *čiste ruke* prilikom suzbijanja ekstremizma (povećanje izbornog praga koji ekstremističke stranke zbog nedostatne biračke potpore ne mogu prijeći, sanitarni kordon u vidu političke izolacije i potpunog izbjegavanja političkog koaliranja i eliminacije iz bilo kakvog participiranja u vlasti i zakonska ograničenja kroz onemogućavanje korištenja kontroverznih naziva, simbola, slogana, publikacija i sl.)
- sudska zabrana političkog djelovanja ekstremističkih stranaka i njihovo prisilno uklanjanje iz političkog života uz pomoć represivnih institucija.

Kazneno-pravna zaštita

Većinu današnjih liberalno-demokratskih država karakterizira slogan da *nema bezuvjetne slobode neprijateljima slobode*, kao odnosu prema ekstremizmu između vrijednosno-relativističkog i autoritativnog pristupa usmjerenog prema različitim varijantama ekstremizma.

Suzbijanje ekstremizma iz perspektive sankcioniranja prekršitelja obuhvaća različite norme posredno ili neposredno povezane s ekstremizmom, odnosno sve delikte s ekstremističkom pozadinom. Tako Guiora (2013: 7, 17) upozorava da su, za razliku od pojedinaca koji počine kazneno djelo, aktivnosti ekstremista neposredno usmjerene na urušavanje liberalno-demokratskih društava, zbog čega opasnost koju oni predstavljaju – neovisno o tomu bili nasilni ili nenasilni – značajno prelazi granicu konkretnog akta koji planiraju učiniti. Dakle, prema tome gledištu, žrtva može biti ustavno ustrojstvo države, pa čak i šira međunarodna zajednica, ako se izazove ratni sukob. Zbog toga, suzbijanje ekstremizma predstavlja specifičan izazov na koji slobodna druš-

tva moraju znati pružiti primjeren odgovor, što doslovno znači kako je potrebno odrediti do koje mjere se može tolerirati nečija netolerancija i po kojoj cijeni. Kazneni zakon stoga predstavlja najvažniji element kaznenopravne zaštite i neizostavan je segment sankcioniranja osoba koje ugrožavaju liberalno-demokratske vrednote kao *ultima ratio societatis*⁴. Iako postoje i drugi mehanizmi koji u većini slučajeva mogu predstavljati dovoljan mehanizam zaštite društva i prava pojedinaca, odgovarajuća inkriminacija kaznenih djela povezanih s ekstremizmom ima simboličko značenje jer štiti obilježja modernih demokratskih društava (Munivrana Vajda, 2013: 142).

Ovaj segment predstavlja neizostavan element suzbijanja ekstremizma, što je potvrdila i EU koja je 2007., nakon višegodišnjih pregovora s državama članicama, donijela odluku o harmoniziranju nacionalnih zakonodavstava i sudske prakse u postupcima javnog poticanja na nasilje ili mržnju i poricanja ili opravdavanja genocida te zločina protiv čovječnosti koje je utvrdio međunarodni kazneni sud (Matić, 2007: 178). Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji obvezuje države članice da svojim zakonodavstvom inkriminiraju tri kaznena djela. Najprije se radi o javnom poticanju na nasilje ili mržnju prema skupinama ili pojedincima na temelju rase, boje kože, vjere, porijekla i nacionalne ili etničke pripadnosti. Također, države moraju propisati kažnjivost javnog poticanja na nasilje ili mržnju počinjenog javnom distribucijom pamfleta, slika ili kakvog drugog materijala. Konačno, predviđa se kažnjivost javnog odobravanja, negiranja ili trivijaliziranja genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i agresije počinjenih prema skupini ili njenom članu ako je takvo odobravanje, negiranje ili umanjeње počinjeno na način da se može potaknuti nasilje ili mržnju prema toj skupini ili njenom članu (Okvirna odluka 2008/91/JHA cit. prema Munivrana Vajda, 2013: 134). Onemogućavanje ekstremističkih tendencija u društvu usmjereno je k restrikcijama slobode govora i propagandnih aktivnosti neprijatelja demokracije. Loewenstein (1937: 417-432) smatra kako je sloboda govora najizloženije pravo koje protivnici demokracije često zloupotrebljavaju protiv nje same, a zbog čega je nužno kontroliranje ostvarivanja tog prava. Ograničavanje slobode na određenim razinama nužno je sagledavati u kontekstu opasnosti i posljedica koje mogu nastupiti ako se takve ideje mogu slobodno promovirati. Stoga je potrebno za svaki pojedini slučaj širenja ekstremističkih ideja uvijek moći procijeniti u kojim okolnostima je nešto rečeno i predstavlja li to zbog toga opasnost na koju država mora reagirati. Navedeno se u današnjim društvima može vidjeti prilikom javnog izražavanja mržnje prema odrede-

4 Posljednje sredstvo koje društvo ima na raspolaganju.

nim skupinama, pripremnih radnji za podrivanje demokratskog ustrojstva i kroz iskazivanje spremnosti za nasilne metode neslaganja od kojih je najpoznatiji terorizam (Bartoň 2002: 156-157 cit. prema Tomášiková i Kubišová, 2012: 230). Povezano s onemogućavanjem prava na slobodu govora, može se izdvojiti i restrikcija slobode političkog okupljanja koja se mogu ograničiti ako se procijeni da bi takav skup mogao biti organiziran u cilju subverzivnih aktivnosti (Tomášiková i Kubišová, 2012: 230). Naime, okupljanja ekstremista u velikom broju naprosto su rizik za svaku državu, zbog čega se takvi pokušaji također moraju adekvatno inkriminirati.

Administrativna zaštita

Popper (1998a: 109-113) je stava kako svaka demokracija mora stvarati, razvijati i štiti političke institucije u cilju suzbijanja ekstremizma i posljedičnog nastajanja tiranije. Iako ne postoji jamstvo da će one biti apsolutno pouzdane, čak niti to da će njihove politike biti bolje nego one nekog dobrohotnog tiranina⁵, liberalne demokracije osiguravaju institucionalni okvir za reformu političkih institucija bez primjene sile i upotrebu razuma. Sigurnosni sustav mora djelovati tako da antidemokratski eksperimenti budu neisplativi za one koji ih žele pokušati izvesti, odnosno puno skuplji od demokratskog kompromisa. Dakle, administrativna zaštita podrazumijeva kontinuirano praćenje aktivnosti i vrednovanja ekstremista u cilju procjene opasnosti za demokratski sustav. Preporuke OESS-a (2014: 40-74) zahtijevaju djelovanje cijelog represivnog sustava na poštivanju ljudskih prava i vladavini zakona s unaprjeđivanjem percepcije javnosti spram djelovanja represivnog sustava i poticanje javnosti na interakciju s represivnim sustavom. Nužno je unaprjeđenje komunikacije s javnošću o važnosti borbe protiv ekstremizma/terorizma, kao i poticanje jačanja uloge javnosti i razvijanja njezine interne otpornosti. Politike represivno-preventivnih institucija moraju imati razumijevanja za potrebe zajednica kao osnove za njihovo angažiranje i bolju daljnju suradnju, u što ulazi i pomoć u utvrđivanju i rješavanju pitanja i problema vezanih uz sigurnost zajednice. Važno je i omogućavanje pravovremenog utvrđivanja i informacija o kriznim situacijama, kao i uspostavljanje kontakata s pojedincima i grupacijama koje su teško dostupne i nisu do sada bile angažirane u suzbijanju terorizma i nasilnog ekstremizma.

5 Naime, kako to Popper (1998a: 141) tvrdi, benevolentni diktator ne može znati je li učinak njegovih mjera u skladu s njegovim dobrim namjerama, zato što autoritarna vlast kao takva nužno sprječava kritiku. U principu dio je diktatorova posla je sprječavati nerazumne prigovore, ali će zato stalno onemogućavati i razumnu kritiku.

Hardy (2018: 77) smatra kako su politike koje države provode u cilju suzbijanja ekstremizma kompleksne i nužno podrazumijevaju uključivanje rada vladinih agencija, policije u zajednici, zdravstvenih službi i privatnog sektora. Međutim, civilni sektor bez primjerene vladine potpore kroz zakonito djelovanje sigurnosnih struktura nije u mogućnosti nositi se s izazovima koje predstavlja ekstremizam u današnjim društvima (Prislan i dr., 2020: 243). Velički i Perković (2010: 1170-1177) tvrde kako je jačanje demokratske političke kulture najbolja zaštita od ekstremizma, u čemu, uz ustavno-zakonska ograničenja, važnu ulogu imaju obrazovne ustanove, kao i kompletno medijsko izvješćivanje o pojavama ekstremizma. Države na različite načine pokušavaju suzbijati ekstremizam unutar i izvan zakonskog okvira pa se tako razvijaju programi treninga policije i ostalih državnih tijela, edukacije pri obavljanju policijskog posla u manjinskim zajednicama, praćenja pojava samoubojstava unutar ugroženih skupina i pojava mržnje u školama, organizacije informativnih radionica u zajednici, provođenja kampanji podizanja svijesti o pojavama mržnje, kreiranja alata za prijavljivanje, nadziranja napretka povodom žalbi na diskriminatorna okupljanja i sl. (Petković i Mikić, 2016: 324, 326). Politika suzbijanja ekstremizma stoga se treba svoditi na zajedničku borbu cjelokupnog državnog sustava, od sudstva, policije i obavještajnih službi pa sve do pedagoških radnika u školama i fakultetima, socijalnih radnika u centrima socijalne skrbi i medicinskog osoblja u zdravstvenim ustanovama. Navedeno podrazumijeva angažman i svih ostalih segmenata društva, kao što su nevladine udruge, novinari i urednici informativnih emisija pa čak i članovi obitelji iz kojih potječe svaki pojedini ekstremist (Tatalović, 2011: 35).

Diskurzivna zaštita

Suzbijanje ekstremizma je proces uvjetovan ustavno-zakonskim ograničenjima kao osnovnim elementima odgovora na ekstremizam, istovremeno popraćen jačanjem demokratske političke kulture svih društvenih sektora (Velički i Perković, 2010: 1170-1177). Na tragu brojnih izazova⁶ europskom liberalizmu, predlaže se nulta stupa tolerancije za nasilje i istovremena zaštita ugroženih zajednica te snažno i kontinuirano kažnjavanje svih uključenih u terorizam ili politički motivirano nasilje. Iako je navedeno samo po sebi razumljivo, Neuman (2018: 167) traži da se isto provodi robusnom zaštitom liberalnih vrijednosti suprotstavljanjem svim neliberalnim djelovanjima, neovisno o tomu koliko je

6 Neuman (2018: 167) upozorava na opasnost od jačanja islamskog radikalizma i ekstremno desnog populizma.

neka zajednica dugo član (zapadnog) društva i neovisno kojoj religiji ili kulturi pripada. Umjesto kompromisa s ekstremistima, liberali bi trebali bolje odgovarati na pritužbe društva koje ekstremisti toliko dobro iskorištavaju. Stoga je potrebno osigurati da svi koji osjećaju dobrobiti liberalizma moraju ujedno biti dio njegove robusne obrane. Navedeno spada u jednu od temeljnih odrednica liberalne tradicije kojom se javna sfera promatra kao slobodno tržište ideja između različitih viđenja društvenih pitanja i u gdje svi imaju jednaka prava na borbu vlastitim argumentima. Smatra se kako se promoviranje ekstremizma uspješno može balansirati racionalnom debatom, odnosno da je najbolja protuteža nepoželjnom govoru – još više govora, primjerice pravo na odgovor, na ispravak, na iznošenje suprotnog stajališta i različitih argumenata kao protuakcije na negativne efekte ekstremizma (Matić, 2007: 179).

Diskurzivna zaštita je osnova demokratskog djelovanja u susretu s ekstremizmom omogućavanjem kontinuirane političke rasprave te obrane argumentima. Navedeno mora biti zadaća cijeloga društva u obliku različitih inicijativa poput demonstracija, medijskih izvješća o ekstremističkim ispadima, organiziranja javnih i znanstvenih rasprava i sl. Pritom se očekuje i rasprava političkih stranaka na te teme i jasno ogradaivanje od ekstremizma, što mora biti i medijski popraćeno. Preporuke Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS, 2014: 42) ukazuju kako je nužna državna strateška komunikacija putem medija, nevladinih inicijativa i organizacija civilnog društva. Na taj se način učinkovitije mogu promicati poruke tolerancije i nenasilja kako bi se i bivše nasilne ekstremiste potaknulo da istupaju protiv bivših istomišljenika, kako su to prezentirali Billing i Klump (1993., 1997., 2004 cit. prema Velički, 2007: 46). Na sličan način postavljene su i ideje Atwoda i Jacoba (2019: 93) za suprotstavljanje ekstremizmu koji preporučuju⁷ općedruštveno partnerstvo, uključivanje lokalnih zajednica, poticanje na multidisciplinarna znanstvena istraživanja tih pojava, omogućavanje pouzdanih načina prijavljivanja ekstremista, njihovu rehabilitaciju i reintegraciju te konkretno javno imenovanje ishodišta generatora ekstremizma.

Uloga civilnog društva u suzbijanju ekstremizma

Prije rasprave o odnosu civilnog društva i suprotstavljanja ekstremizmu, potrebno je okvirno definirati pojam civilnog društva kako bi

7 Riječ je o sijasetu uputa do kojih se došlo istraživanjem pojava nasilnog ekstremizma u SAD-u i Velikoj Britaniji nakon terorističkih napada 11. rujna 2001., a koje mogu biti primjenjive i na ostatak svijeta. (Atwood i Jacob, 2019: 96)

se preciziralo kasnije kontekstualno promatranje. Prema Habermasu (1992: 443 cit. prema Reese-Schäfer, 2004: 69), jezgru civilnog društva čine nedržavni i neprivredni pokreti, udruženja i asocijacije nastali na dobrovoljnim osnovama kako bi na sebe preuzeli odjek društvenih problema i potom ga artikulirali političkoj javnosti. Reese-Schäfer (2004: 72) još dodaje da važna odrednica civilnih društava mora biti neovisnost od državnih/lokalnih političkih tijela, izostanak motiva za stjecanje profita te dobrovoljnost članstva koje dijeli iste ideje u borbi za neko zajedničko dobro. Da bi ono postiglo svoju društvenu ulogu, nužna su ustavom zajamčena prava na slobodu okupljanja i na osnivanje udruga koja omogućuju ostvarenje potpune slobode mišljenja. Ovaj uvjet je ujedno i najvažniji razlog zbog kojeg u autoritarnim i totalitarnim režimima nema civilnog društva, barem onakvog kakvim ga liberalno-demokratska paradigma shvaća. Stoga Habermas (1992: 443 cit. prema Reese-Schäfer, 2004: 69) smatra da su strukture i aktivnosti civilnog društva društveno poželjne i defanzivne u smislu njihovog konstantnog zalaganja za stečene slobode. Pritom radi razliku kod promatranja populističkih pokreta u kontekstu rasprave o civilnom društvu, budući da populisti potiču na netrpeljivosti prema pojedinim društvenim skupinama zalažući se za tradicionalne tekovine koje su nerijetko u koliziji s liberalizmom. Mnogi teoretičari upozoravaju i na negativne učinke civilnog društva, „od općenite kritike neodređenosti pojma, preko optužbe o pretjeranoj korporatizaciji (u SAD, primjerice, nevladine udruge akreditiraju sveučilišta ili provode državnu maturu), kroz javno djelovanje koje je protivno demokratskim principima⁸ (neofašističke ili radikalne vjerske udruge), do, naposljetku, filozofskih argumenata alijenacije i poticanja pretjeranog individualizma“ (Rosenblum, 1994 cit. prema Juroš, 2005: 18). Međutim, navedeno nije tema ovog rada, nego je cilj prikazati pozitivne učinke civilnog društva, prvenstveno iz gledišta suzbijanja ekstremizma. Zanimljivo iz konteksta ostvarivanja utjecaja civilnog društva na vlast (a time i na procese suzbijanja ekstremizma) je Taylorovo (1997: 208 cit. prema Juroš, 2005: 25-26) razlikovanje korištenja pojma civilno društvo. Prvi je promatranje civilnog društva kao slobodnih asocijacija građana izvan kontrole države, drugi je društvo koje se kao cjelina može samostalno definirati i koordinirati vlastito djelovanje, a treći je skup građanskih asocijacija koje mogu značajno

8 Zanimljiv osvrt problematične uloge civilnog društva iz konteksta BiH prikazao je Sejfića (2008: 27) koji tvrdi da je tamošnji nevladin sektor snažno obilježen zbivanjima iz nedavne prošlosti zbog čega građanske udruge proizlaze iz nacionalističkih i kolektivističkih ideja i programa. Smatra kako postojeći kapaciteti civilnog društva mogu izgubiti svoju primarnu svrhu zbog čega će efekti demokratizacije društva biti svedeni na minimum.

utjecati ili čak određivati neku državnu politiku. Jasno je kako posljednji model predstavlja poželjan vid djelovanja civilnog društva jer je samo tada moguće očekivati promjenu odnosa prema ekstremizmu u državi, kako od vrha vlasti, tako i od strane građana pojedinaca.

Sukladno teorijskim razmatranjima iz prethodnog poglavlja, aktivnosti civilnog društva iz perspektive suzbijanja ekstremizma prezentirat će se putem tri različita modela djelovanja. Prvo je ukazivanje na uočene devijacije u djelovanju vladajućih struktura koje mogu biti (i) ekstremističkog karaktera (od derogiranja ljudskih prava, nepoštivanja odluka drugih državnih ili javnih institucija pa sve do pokušaja nelegitimnog opstanka na vlasti) kao kontinuiranog procesa jačanja demokratske političke kulture i stoga značajnog doprinosa u suzbijanju ekstremizma. Druga uloga civilnog sektora odnosi se na blagotvoran društveni aktivizam kojim se suzbija ekstremizam *odozdo*, kao što je upozoravanje javnosti (i državnih institucija) na pojavu ekstremističkih grupacija (čak i legaliziranih kao druge nevladine udruge ili političke stranke) koje svoj suspektni angažman u pravilu skrivaju, a što može biti vrlo važno u prevenciji (daljnje) polarizacije i izbijanja nasilja, kao i interveniranja u već postojeće aktivne ili tinjajuće društvene konflikte. Treći segment njihova djelovanja odnosi se na poželjan aktivizam i rad sa žrtvama ekstremista (ponekad i ekstremistima u deradikalizacijskim procesima) čime se također nadopunjuje državni segment i podupire socijalno uključivanje, pomirenje suprotstavljenih skupina, tolerancija i promicanje demokratskih vrijednosti u rizičnim (ekstremistički nastrojenim) grupacijama. Prezentirani oblici suzbijanja ekstremizma sagledavaju se iz gledišta Sejfićine (2009: 116-264) analize uloge nevladinih organizacija u društvima, prema kojemu one mogu politički participirati, služiti građanima, nadzirati vlasti, biti politički korektiv, posredovati između sukobljenih skupina, educirati i unaprjeđivati civilnu javnost, socijalizirati društvo te ga štititi od nedemokratskih nasrtaja. Kako to Kotlo (2018: 136) zaključuje: „Građansko (civilno) društvo, privatni sektor i država moraju, dakle, raditi zajedno kako bi se ubrzao progres i postigao veći društveni razvoj. Posebno je značajna uloga nevladinih organizacija u zaštiti prava ugroženih i ranjivih kategorija stanovništva, kao i uopće uloga nevladinih organizacija kao sredstva mobilizacije građana da se bave pitanjima od značaja za lokalnu zajednicu, te uloga nevladinih organizacija kao efikasnih posrednika između građana i vlasti. Nova alijansa s civilnim društvom i nevladinim organizacijama kao njegovim dijelom sada se neizostavno mora nalaziti u planu razvoja i jačanja države.“

Zaštita od ekstremizma vladajućih

Jedna od prvih ideja o ulozi civilnog društva u zaštiti građana od ekstremizma dolazi od de Tocquevillea (2003: 49, 243) prema kojemu podjela društva na sfere stranačkog sustava i države s jedne strane, i na građane koji se mogu slobodno organizirati s druge strane, predstavlja osnovni temelj slobode i zaštite od despotizma. Upravo promatranje ekstremizma kroz prizmu despotizma, ukazuje na možda i najvažniji aspekt suzbijanja ekstremizma putem zaštite demokratskih struktura i onemogućavanja dolaska na vlast ekstremistima. Naime, politika sama po sebi nikada ne teži samoograničavanju, već naprotiv, permanentno želi daljnje proširenje svojih moći u želji da postigne apsolutnu vlast (Reese-Schäfer, 2004: 70). Strah i nepovjerenje spram ekstremista nije neopravdano jer dolaskom na vlast i osnaženi potporom mase, oni svoj gnjev mogu vrlo lako projicirati na bilo koju društvenu skupinu ukoliko ju odluče prezentirati kao opasnost. Hennigsen (1946: 163-179 cit. prema Pedersen, 2016: 162-167) je rješenje tog problema vidio upravo u civilnom društvu koje se mora moći, htjeti i znati suprotstaviti ekstremistima i svjetini koja ih podupire kako bi se sloboda mogla obraniti⁹. Radi se onom što je Sejfija (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 133-135) prepoznao kao *uloga korekcije vlasti* od strane civilnog društva s ciljem konstantnog ukazivanja na alternativne političke opcije koje provode putem autentičnih civilnih pokreta, kampanja javnih zagovaranja, novih koalicija nevladinih subjekata, javnih forma (tribine, okrugli stolovi, konferencije) kao i spontane korekcijske aktivnosti poput prosvjeda, štrajkova, mimohoda i sl. Na ovu mjeru se nadovezuje *uloga monitoringa vlasti* kao građanskog praćenja djelovanja vladajućih u vidu prikupljanja informacija o radu, analiza aktivnosti i potom informiranje građana, javnosti i medija. Cilj je unaprjeđenje stanja, odgovornosti i transparentnosti, a posljedično i suzbijanja ekstremizma. U tom se kontekstu spominje se i *zaštitna uloga* civilnog društva koje građane osvješćuje o intervencijama državne vlasti ili drugih centara moći – društvenim, političkim, ekonomskim, institucionalnim ili vaninstitucionalnim. Konkretno, riječ je o, između ostalog, obrani građana ili manjinskih skupina od ekstremističkih nasrtaja *odozgo* i pomoći u zaštiti njihovih prava.

Može se reći kako gotovo proročanski zvuči de Tocquevilleova (2003: 76) zabrinutost oko ekstremističkog zaposjedanja vlasti u de-

9 Razmatranja o ulozi civilnog društva u modernim državama su šira od uloge kojom se bavi ovaj rad. Primjerice, Anheir (2002 cit. prema Bežovan, 2003: 238) je stava kako su snaženje srednjeg sloja i paralelna promjena vrijednosne orijentacije, prema kojima država više nije bila isključivo odgovorna za socijalnu sigurnost, kulturu, obrazovanje, zaštitu okoliša i sl., bili ključni za razvoj civilnog društva i preuzimanje novih uloga (od kojih je jedna postala i suzbijanje ekstremizma).

mokratskim državama, pogotovo ako se povuče analogija s legalnim izbornim pobjedama fašista i nacista u Italiji i Njemačkoj uoči Drugog svjetskog rata. On s pravom smatra da moderne despotske opresije dotadašnjih demokratskih društava mogu imati puno veće posljedice od tiranija u prošlosti jer su svoj maligni utjecaj imali na znatno manji broj podređenih građana. Naprosto, nepostojanje masovnih medija, moderne prometne infrastrukture, komunikacijskih sredstava i pretežito seosko stanovništvo koje je proizvodilo vlastitu hranu, onemogućavalo je projiciranje apsolutne represije na sve slojeve stanovništva i na različite dijelove teritorija pod državnim nadzorom. Današnja društva puno više ovise o vlastima nego prije industrijske revolucije, a ta se ovisnost sve više povećava, zbog čega je toliko važno trajno onemogućiti ekstremističku vladavinu. Na samo nekim primjerima teških poraza ljudskosti kao što su Holokaust¹⁰ i Holodomor¹¹, razvidno je kako moderni tiranin zahvaljujući općedruštvenom napretku može uništiti živote znatno većeg broja ljudi nego što je to ikada bilo moguće u povijesti ljudske civilizacije. Štoviše, razvoj nuklearnog oružja podignuo je razinu opasnosti od ekstremističkih vlasti do samog vrhunca jer se čitavo čovječanstvo može dovesti u pitanje ukoliko se ono krene koristiti i izazove rat u kojem će se koristiti strahovito razorne atomske bombe.

Nadopunjujući prostor između građana i države, organizacije civilnog društva izvode brojne pozitivne aktivnosti u kojima se mogu očitati trendovi demokratizacije i modernizacije nekog društva (Bežovan, 2003: 247), a posredno i stupanj involviranja ekstremizma u vladajuće strukture. Primjerice, značaj uloge civilnog društva može se promotriti kroz (ne)uspješnu demokratizaciju istočnoeuropskih država nakon pada Berlinskog zida, čije se uloga pokazala izuzetno važnom jer su te države morale prepustiti svojim građanima brojna područja života što ih je potaknulo na samoorganizaciju. Za njihovu liberalizaciju bila je potrebna veća društvena integracija u svim segmentima – političkom, socijalnom, kulturnom, vjerskom, ekološkom i dr., a što je u konačnici prepoznato njihovom integracijom u EU. Neuspjeh ostalih istočnoeuropskih država u integraciji u EU, između ostalog¹², rezultat je i nemogućnosti njihovih civilnih društava u suzbijanju ekstremizma među vladajućima, koji se iščitava kroz nezadovoljavanje strogih EU normi za

10 Keller i dr. (1992: 511) smatraju da je ukupan broj žrtava Hitlerove politike rasnog istrebljenja bio između 9 i 11 milijuna ljudi, među kojima je najviše stradalo Židova i Roma.

11 Andriewsky (2015: 28) tvrdi kako se povjesničari i demografi slažu da je Staljinova represija nad Ukrajinom početkom 30-ih godina prošlog stoljeća uzrokovala masovnu glad od koje je umrlo između 2.5 i 4 milijuna Ukrajinaca.

12 Nije samo ekstremizam bio problem, nego i raširena korupcija, vladavina prava, ekonomska nerazvijenost, izostanak strukturalnih reformi i sl.

liberalizacijom i demokratizacijom države i čitavog društva. Pritom je neizostavna bila inozemna pomoć (financijska, stručna, savjetodavna), bilo od liberalno-demokratskih država ili pak njihovih nevladinih organizacija, a što je otpor dobivanju pomoći domaćem civilnom sektoru bio veći, to se moglo razmjerno tumačiti kao snažnijem prožimanjem ekstremističkih ideja među vladajućima. Pokazatelji njihove neliberalne orijentacije reflektiraju se različitim razinama društva, od gušenja neovisnog novinarstva i financiranja provladinih medija, podržavanju jedino vlastima sklonih nevladinih organizacija, snažnog represivnog aparata, pa sve do toleriranja (ponekad i poticanja) pojava ekstremističkih ekscesa građana prema ugroženim društvenim skupinama.

Suzbijanje ekstremizma odozdo

Ograničavanje širenja ekstremizma iz perspektive podređenih može se promotriti uz pomoć Rawlsove teorije *preklapajućeg konsenzusa* (Rawls, 2001b: 16 cit. prema Juroš, 2005: 22) prema kojemu u konsolidiranim demokracijama nezadovoljne društvene skupine neće krenuti u destrukciju države u slučaju promjene političke ravnoteže snaga i donošenja odluka koje se protive njihovim moralnim principima. Radi se o onom što Rawls (1998: 46 cit. prema Juroš, 2005: 22) naziva *kulturom u pozadini* jer smatra da politički liberalizam izgrađen na demokratskom principu mora težiti očuvanju kulture svakodnevnog života i osnovnih građanskih udruženja koji zajednički njeguju najvažnije principe liberalizma. Cilj bi trebao biti smanjivanje sukoba s onim grupama građana čije mišljenje oko nekog pitanja nije prihvaćeno, čime oni dobivaju osjećaj da ih se poslušalo i da će ih se poslušati u budućnosti (Taylor, 1997: 206 cit. prema Juroš, 2005: 28). Prema Stojanoviću (2006: 255 cit. prema Kotlo, 2018: 126), civilno društvo služi kao socijalna infrastruktura javne sfere budući da razvija, prenosi i u javnost plasira informacije, vrši monitoring političkih elita, provocira javnu deliberaciju i pomaže prilikom formiranja javnog mnijenja, kao svojevrzne reprezentativne uloge koja građanima osigurava javni kredibilitet. Odnosno, uspješnost procesa suzbijanja ekstremizma u liberalno-demokratskim državama uvelike ovisi o sinergijskom djelovanju vladinih i nevladinih aktera, koja se ne očituje samo kroz zaštitu demokracije od degradacije, nego i putem društveno-poželjnog aktivizma koji upozorava na pojavu ekstremističkih grupacija na marginama društva. Stoga je nužan dijalog sa članovima civilnog društva kako bi se osvijestila javnost (a posredno i državne institucije) o djelovanju grupacija čije su ideje ekstremističke, iako one takve stavove prikrivaju sve dok ne steknu širu građansku potporu kada mogu početi zahtijevati ispunjavanje vlastitih zahtjeva.

Upravo zato je potrebno težiti osnaživanju političkog kapaciteta javnosti, odnosno stvaranju građanstva koje treba postati aktivan sudionik svakog političkog dijaloga sa željom da ga se obavještava, da slobodno razmišlja, kritički prosuđuje i reagira na svoje životno okruženje (Kotlo, 2018: 117). Gellner (2001: 14-15 cit. prema Juroš, 2005: 28) je navedeno rezimirao na sljedeći način: „Civilno društvo je niz različitih nevladinih institucija dovoljno jakih da drže protutežu državi i, iako ne sprječava državu da ispunjava ulogu čuvarice mira i arbitra među glavnim interesima, ipak je može spriječiti da gospodari i atomizira ostatak društva.” Odnosno, civilno društvo mora moći ograničavati neke aspekte državne vlasti, ali na način da pridonosi stabilnosti ustavne demokracije omogućavajući građanima slobodno izražavanje svojih interesa, stavova i dopuštajući im rješenja za uočene političke probleme. Navedena definicija se, dakle, primarno odnosi na kohezivnu ulogu civilnoga društva u kojoj ono, ograničavanjem dometa moći vladajućih u sferi promicanja samo vlastitih ideja, omogućava širenje artikuliranje ideja za druge nedovoljno iskomunicirane alternative i tako širi prostor za javni dijalog. Istovremeno, omogućava se i rasprava o vladajućim politikama koje dio javnosti može smatrati kontroverznim i dopušta im se iskazivanje nezadovoljstva. Ukoliko se ova rasprava promotri iz Sejfijinog (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 134) gledišta, najprije se nazire *uloga političke participacije* koju ima civilno društvo. To podrazumijeva neposredno ili posredno sudjelovanje građana u odlučivanju, obnašanju vlasti ili utjecanja na vlast posredstvom javnih rasprava, građanskih plenuma, inicijativa te referenduma. Potom se iščitava *uloga razvoja civilne javnosti* kao vrlo važne odlike svake liberalne demokracije nužne za uspješno prepoznavanje pojava ekstremizma. Radi se o poticaju stvaranja kritički nastrojene javnosti i javnog mnijenja koje je u stanju prepoznati određene društvene probleme i pritom ponuditi rješenja za njih. Bez tako postavljenog civilnog sektora mnoge pojave ekstremizma u društvu ne bi bile adekvatno i pravovremeno prepoznate te potom identificirane kao problemi. Istovremeno se na taj način kontinuirano propitkuje djelovanje vladajućih struktura i potiče na javnu raspravu o njima.

Važnost društveno-korisnog aktivizma

Možda bi najvažnija aktivnost civilnog društva trebala biti podizanje ukupne kvalitete života svakom pojedinom građaninu (Pusić, 1987: 140) pod koju svakako spada i uspješno suzbijanje ekstremizma. Odnosno, kako je to Kotlo (2018: 123) utvrdila, od posebnog značaja za uspješno funkcioniranje liberalnih-demokracija su nevladine organizacije koje se bave promocijom ljudskih prava, edukacijom o ljudskim

pravima, istraživanjima, monitoringom, analiziranjem, savjetovanjem, nadziranjem ostvarivanja ljudskih prava u državama i javnim izvješćivanjem o stanju ljudskih prava na lokalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini. Uz pomoć Miličevićevih (2007: 128 cit. prema Kotlo, 2018: 124) ideja, ona smatra da je civilno društvo nužan partner vlastima i njihov korektiv jer istovremeno vrši kontrolu vlasti, pokreće javne kampanje povodom određenih pitanja, senzibilizira javno mnijenje i stvara pritisak kako bi vlasti postale u što većoj mjeri *servis građanima*. U slučajevima kada im države to dopuste, prije svega, poslovanjem i zaštitom njihove autonomije i nemiješanja, civilno društvo poticat će razvoj ukupnog društvenog ambijenta istovremeno smanjujući autoritarne tendencije vladajućih, ali i svih ostalih građana. Sejfija (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 133-134) je navedeno prezentirao kao *uslužnu ulogu* nevladinog sektora koja podrazumijeva pružanje raznih vrsta socijalnih i drugih usluga građanima, od onih čiste humanitarne prirode do lepeze edukacijskih usluga i onih iz domene socijalne zaštite te pružanja pravne i raznih drugih oblika pomoći. Iz gledišta suzbijanja ekstremizma, tu spadaju pomoć žrtvama ekstremističkih nasrtaja, diskriminacije državnih ili lokalnih institucija ili jednostavno osvješćivanje ugroženih skupina građana o njihovim pravima i pomoć prilikom ostvarivanja kao *edukacijske uloge* civilnog društva. Posljednja je *medijacijska uloga* kojom se od nevladinih organizacija očekuje da posreduju između sukobljenih strana radi pronalaženja zajedničkog prihvatljivog rješenja kojom mogu pomoći u ublažavanju društvenih napetosti, posebice ako među njima postoje ekstremistički motivirane nesuglasice.

Dakle, sloboda samostalnog građanskog organiziranja sukladno vlastitim interesima (aktivizam, kultura, znanost, sport, humanitarni rad, vjera, hobiji i dr.) ima poseban značaj za razvoj civilnog društva. Naime, civilni sektor mora imati tu svojevrsnu edukativnu ulogu, kojom doprinosi odgoju i obrazovanju građana, pružajući im neophodne temelje građanskog obrazovanja za život u liberalnim demokracijama kako bi istovremeno mirio suprotstavljene društvene grupacije i jačao međusobno povjerenje. Rezultat toga usko je povezan s uspješnim suzbijanjem ekstremizma jer stvara informirane, društveno odgovorne i aktivne građane, spremne na političku participaciju i istovremeno tolerantne, koji različitosti shvaćaju kao vrijednosti, a ne smetnje u izgradnji prosperitetnog društva (Kotlo, 2018: 137). Na ovaj način civilno društvo postaje posrednik između zakonodavaca i ideja različitih društvenih skupina, postajući ujedno i važnim dionikom razvoja svake ustavne demokracije. Istovremeno se političkim predstavnicima olakšava donošenje osjetljivih političkih odluka i uključivanje svih zainteresiranih sku-

pina građana koji mogu jednostavno artikulirati svoje argumente. Tako postavljen odnos s civilnim društvom omogućava vlastima jednostavni-ji uvid u stavove građanstva i može anulirati negativno djelovanje nezadovoljnih skupina građana, djelujući tako vrlo konkretno kao čimbenik suzbijanja ekstremizma. Time je potvrđena Rawlsova ideja (2001b: 181 cit. prema Juroš, 2005: 21) prema kojoj je cilj liberalizma stvoriti političku koncepciju pravde kao širokog društvenog konsenzusa što će u konačnici natjerati nove generacije građana da tijekom odrastanja prepoznaju i usvajaju sve principe na kojima se temelji njihovo društvo¹³.

Zaključak

Prikazana rasprava ukazala je kako je za suzbijanje ekstremizma primarno zadužena država sa svim trima granama vlasti, ali i da se ono teško može uspješno provoditi bez aktivnog sudjelovanja civilnog društva. Država je ciljano razvila brojne načine suprotstavljanja pojavama ekstremizma, a kako je u prvom dijelu rada prikazano, radi se o principima trodiobe vlasti i poštivanja načela njihove smjenjivosti, političke reprezentacije i građanske participacije, poštivanja zakona, jamčenja ljudskih prava i ugroženih skupina, slobode medija i dopuštanja civilnog udruživanja. Najvažniji elementi se prožimaju unutar zaštite ustrojstva države zapisane u njihovim temeljnim dokumentima – ustavima, čije se poštivanje osigurava zakonskim sankcioniranjem građana prekršitelja kao mjera specijalne i generalne prevencije. Za provođenje kazneno-pravnih sankcija zadužene su administrativne institucije, a na građane se pokušava doprijeti i putem kontrole javnog diskursa kako bi se kontinuirano prepoznavao i uklanjao ekstremistički narativ. Iako se ovako postavljen odnos države prema ekstremizmu može činiti dovoljnim za uspješno suzbijanje, drugi dio rada ukazao je koliko toga nedostaje ako se samo državne institucije odluče baviti ovako složenim društvenim pitanjem. Štoviše, suzbijanje ekstremizma bez nevladinog korektiva dugoročno može biti štetno i čak ugrožavajuće za liberalno-demokratske odrednice države, jer bez njega nije moguće na pravi način odgovoriti izazovima ekstremista. U slučajevima kada vladajuće strukture nevladine organizacije počnu promatrati kao protuvladine, vrlo je izvjesno da vlasti iz političkih razloga koketiraju s ekstremizmom ili čak da su prihvatile određene ek-

13 Ovaj proces nije jednostavan jer se prema Đurin (2018: 155) u brojnim modernim neoliberalnim društvima javlja urušavanje temeljenih sloboda i ljudskih prava, marginaliziranje manjina te se koči rad i razvoj civilnog društva, a što posljedično dovodi do urušavanja uspješnosti suzbijanja ekstremizma. Udruge i organizacije koje prate i kritiziraju vladine organizacije po pitanju sloboda manjina i ranjivih društvenih skupina se gase ili im se otežava rad, a njihovo mjesto zauzimaju one koje se prema vladinim tijelima odnose nekritički.

stremističke ideje. Već samo signaliziranje civilnog društva o pojavama ekstremizma (kako među vladajućima, tako i među građanima) jasan je pokazatelj da država ima određeni problem s ekstremizmom i da ga u određenom segmentu ne suzbija dovoljno dobro. Navedeno povlači za sobom i nestanak građanskog povjerenja u vlast, koji onda zbog straha od ugrožavanja stečenih sloboda počinju samostalno tražiti rješenje za izazove ekstremista, a što nikako nije dobro za prosperitet.

U konsolidiranim demokratskim društvima sve je jasniji značaj nevladinog sektora u mnogim sferama života, a u pogledu suzbijanja ekstremizma pokazuje se kao *conditio sine qua non*¹⁴. Često su se kroz povijest razni autokrati koristili ispraznom populističkom parolom kako *vlast pripada narodu*, no pomalo kontradiktorno ovaj rad je pokazao kako liberalne demokracije upravo tomu trebaju težiti. Postajalo je sve jasnije kako je participacija građana u poslovima, koji su se ranije shvaćali isključivo državnima, posljedično utjecala na stvaranje i uspješnost provođenja državnih politika. Takve vlasti su postajale osjetljivije na zahtjeve građana pa su samim time bile i liberalnije, odnosno imunije na infiltraciju ekstremističkih ideja. Može se slobodno reći, kako bez podrške vlastitih građana, današnje države u procesima suzbijanja ekstremizma zapravo *tapkaju u mraku* i ne mogu realizirati sve one društveno poželjne aktivnosti nevladinog sektora koje ekstremizam suzbijaju već u nastajanju. Organizacije civilnog društva zato su se afirmirale kao neizostavna potpora državnim institucijama koje onemogućuju dolazak ekstremističko zaposjedanje vlasti, bore se protiv pojava ekstremizma u svim društvenim slojevima, rade sa žrtvama ekstremista pa čak mogu pomoći oko povratka ekstremista u regularne društvene tokove. Možda i najznačajnija uloga civilnog sektora u suzbijanju ekstremizma je ona o kojoj se najmanje zna, a to je pomoć u stvaranju novih generacija kojima će liberalne vrednote biti nešto bez čega ljudi neće htjeti živjeti i koje će zajednički zdušno htjeti braniti. Izdvojeni citat aktualnog američkog predsjednika podsjećanjem na važnost civilnog sektora u procesu konsolidacije svake demokratske države, ukazuje na nužnost povezivanja suzbijanja ekstremizma s građanima. Nazivajući civilno društvo *savješću neke zemlje*, Biden je pokušao ukazati na važnost aktivnog participiranja stanovništva u očuvanju najviših liberalno-demokratskih vrednota kako bi kontinuirano podsjećali vlastitu državu koliko su im te vrijednosti bitne i istovremeno zajednički brinuli o njihovom očuvanju. Zaključno se može reći kako bez snažnog civilnog društva nema ni uspješnog suzbijanja ekstremizma, a posljedično niti svih onih sloboda koje jamči liberalna demokracija.

14 Uvjet bez kojeg se ne može.

Robert Bošnjak*

Suppression of extremism and civil society

29

Robert Bošnjak
*Suzbijanje
ekstremizma
i civilno društvo*

SUMMARY: Modern states prevent the spread of extremism by respecting the principles of separation of governmental powers, political representation, respect for the law, guaranteeing human rights, protection of vulnerable minority groups, media freedom and civil association. However, since the suppression of extremism in free societies is an extremely complex process, state authorities need constant help from the civil sector in order to be able to successfully recognize and then effectively suppress extremism, which is proving to be an increasing challenge for liberal democracies. Although the suppression of extremism is primarily the task of the state and its institutions, the paper shows that citizens organized through civil society play an indispensable role in this process.

KEYWORDS: **extremism, liberal democracy, suppression of extremism, civil society**

* Robert Bošnjak, PhD, independent researcher. E-MAIL: bosnjakr@gmail.com

Literatura

- Andriewsky, Olga. 2015. Towards a decentred history: The study of the Holodomor and Ukrainian historiography. *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (2), 1: 17-52.
- Atwood, Claire & Jacob, Sarah. 2019. Countering Violent Extremism in the United States. Purcellville: *George Wythe Review* (10), 2: 83-99.
- Bežovan, Gojko. 2003. Vrednote civilnog društva u Hrvatskoj. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* (1), 2: 237-255.
- Bošnjak, R. 2022. *Komparativna analiza suzbijanja ekstremizma u Hrvatskoj i Srbiji od 2000. do 2018. godine: između normativnoga i empirijskoga*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti.
- Da Ros, Luciano & Taylor, Mathew M. 2021. Checks and Balances: The Concept and Its Implications for Corruption. *Revista Direito GV* (17), 2
- de Tocqueville, Alexis. 2003. *Democracy in America: And two essays on America*. New Jersey: The Lawbook Exchange.
- Downs, William M. 2012. *Political extremism in democracies: Combating intolerance*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Đorić, Marija R. 2012. Theoretical Delimitation Of Extremism. *Kultura polisa* (9), 17: 45-62.
- Đurin, Sanja. 2018. Javne politike kao zajedničko dobro. Istraživanje mogućnosti političke emancipacije u uvjetima smanjenja građanskih sloboda u Hrvatskoj. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* (48), 41: 144-158.
- Filippov Mikhailovich, Vladimir, Abashidze Khuseinovich, Aslan & Melshina, Yur'evna, Ksenia. 2016. Legal aspects of combating extremism for the international community of states. *Indian Journal of Science and Technology* (9), 32: 1-10.
- Guiora, Amos N. 2013. *Tolerating intolerance: the price of protecting extremism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardy, Keiran. 2018. Comparing theories of radicalisation with countering violent extremism policy. *Journal for Deradicalization* (15): 76-110.
- Havel, Boris. 2015. Politički islam, sekularizam i demokracija, u: Špehar, H. (ur.): *Europski sekularni identiteti*. Zbornik radova Jean Monnet modula Sekularna Europa: europski sekularni identiteti. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. str. 51-76.
- Jović, Dejan. 2017. *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zaprješić: Fraktura.
- Juroš, Luka. 2005. Civilno društvo i ustavna demokracija u političkom liberalizmu Johna Rawlsa. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme* 6(10): 17-32.
- Keller, Werner, Engler, Tihomir & Filipan, Blaženka. 199). *Povijest Židova: od biblijskih vremena do stvaranja Izraela. „I bit će raspršeni među sve narode“*. Zagreb: Naprijed.
- koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici*. Beč: Organizacija za europsku sigurnost i suradnju – OSCE.
- Kotlo, Rebeka. 2018. Ljudska prava i asocijacije civilnog društva u savremenom pravno-političkom

- sistemu, demokratskoj državi i društvu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli* (4), 1: 116-145.
- Kubišová, Zuzana & Tomášiková, Alena. 2012. Extremism and Protection of Democracy. *International Scientific Conference: Security, Extremism, Terrorism* (Conference Proceedings). 227-232.
- Loewenstein, Karl. 1937. Militant democracy and fundamental rights, I. *The American Political Science Review* (31), 3: 417-432.
- Matić, Jovanka. 2007. Slobodan govor vs. govor mržnje, u: Rašević, M. & Mršević, Z. (ur.): *Pomeramo granice*. Beograd: Institut društvenih nauka. str. 173-185.
- Munivrana Vajda, Maja. 2013. Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* (4), 1: 131-144.
- Neumann, Peter R. 2018. Extremism in Western European Democracies. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development* (11): 160-169.
- OESS. 2014. *Sprječavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije*
- Pedersen, Esther Oluffa. 2016. *The Culture Debate Between Terror Threats, Free Speech and Humanism: Lessons from the Case of Danish Post-war Intellectuals*. London, New York, New Delhi, Oxford and Sydney: Mapping Frontier Research in the Humanities.
- Petek, Ana. 2012. Što su hrvatske javne politike?. *Političke analize* (3), 11: 37-45.
- Petković, Danijela & Kozjak Mikić, Zlata. 2016. Aktivnosti Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u suzbijanju diskriminacije LGBT osoba. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* (23), 2: 306-334.
- Popper, Karl Raimund. 1998a. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Čar Platona* (Vol. 1). Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
- Popper, Karl Raimund. 1998b. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Plima proročanstva: Hegel, Marx i posljedice* (Vol. 2). Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
- Prislan, Kaja, Borovec, Krunoslav & Cajner Mraović, Irena. 2020. Uloga civilnog društva i zajednica u suzbijanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije. *Policija i sigurnost* (29), 3: 223-245.
- Pusić, Vesna (1987). Civilno društvo kao strategija socijalnih promjena. *Družboslovne razprave* (4), 5: 140-147.
- Reese-Schäfer, Walter. 2004. Civilno društvo i demokracija. *Politička misao* (41), 3: 65-79.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2018. *The Social Contract and other later political writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sejfića, Ismet. 2008. Nevladin sektor u BiH između tradicije i tranzicijske stvarnosti: Prilog razmatranjima uloge civilnog društva u procesima demokratske transformacije u BiH. *Tranzicija* (10), 21-22: 27-47.

Sejfića, Ismet. 2009. *NVO sektor u BiH tranzicijski izazovi*. Bosanska riječ.

Simeunović, Dragan. 2009.

Određenje ekstremizma iz ugla teorije politike. *Srpska politička misao* (24), 2: 11-30.

Tatalović, Siniša. 2011. Treba li Hrvatskoj nova strategija nacionalne sigurnosti. *Političke analize* (2), 6: 34-37.

Velički, Damir & Perković, Marina. 2010. Strategije suzbijanja i prevencija desnog ekstremizma u SR Njemačkoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* (19), 6(110): 1163-1181.

Velički, Damir. 2007. Koncept „borbene demokracije“ u SR Njemačkoj. *Politička misao* (44), 4: 35-54.

INTERNETSKI IZVORI:

tportal.hr, Komentar Višeslava Raosa: <https://www.tportal.hr/komentatori/clanak/plenkovic-je-spomenuo-sanitarni-kordon-i-pokazao-misice-oporbi-u-njemackoj-to-zovu-borbenom-demokracijom-a-kako-ce-ovaj-sukob-završiti-u-hrvatskoj-foto-20201020> (29.6.2022.)